

Чингизхон кўшинини янгидан жихозлаб, жангга шайлади. Чунки Чингизхон Хоразмшохнинг кудратини яхши билар, ўзини шаркнинг подшоши деб билса, Хоразмшохни гарбнинг подшоши эканини эътироф киларди. Бир ўринда Чингизхон Хоразмшохни ўзига якин, кудратли ўгиллари каторида кўришини баён килади. Шунинг учун Хоразмшохга карши урушга хозирлик кўраркан бутун жавобгарликни ўз зиммасига олмасдан, курултой уюштириб, саркардалари ва кариндошлари билан маслахат килишни лозим кўрди. Бу курултой 615/1218 йилда бўлиб ўтди ва Хоразмшох Муҳаммадга карши уруш очиш қарори олинди. Бу уруш сафари ўзига яраша анча машаққатли бўлишини ҳисобга олган Чингизхон барча ўгилларини ва бутун аскарий қувватини олиб шахсан ўзи йўлга чиқди. Хоразмшохларнинг кудрати нафақат Чингизни, ҳатто оила аъзоларини ҳам тараддудлантирганини унинг хотини Есуи Хотунни Чингизхондан урушга кетишидан олдин валиаҳд тайинлаб кетишини сўраганидан билсак бўлади. Бу таклифдан кейин бутун оила аъзолари, қон-қариндошлари ва аскар сардорлари нўёнлар иштирокида катта баҳс сўнггида Ўқтой валиаҳд этиб танланди.

150–200 минг атрофидаги мўғул кўшини Чингизхон бошчилигида Ислом ўлкаларига қараб йўлга чиқди. Чингизхоннинг йўлга чиқиш тарихи 616/1219 йил баҳорда, рабиулаввал/май ойига тўғри келди.

Мўғулларнинг уруш сафарбарлигидан хабар топган Хоразмшох Самарқандда катта мажлис қурди, мажлисда вазирлари, катта қўмондон аскарларини жамлади. Мажлисда мўғулларга қарши нима чора қўриш мумкинлиги масаласи қўрилди. Қенгаш фикрлари қуйидагиларга бўлиниб кетди:

□ Биринчи фикр, Хоразмшох дардини унга очадиган, маслахатларига аҳамият қаратадиган, фикрларини ҳурмат қилиб, унинг сўзидан чиқмайдиган, Хоразмнинг машҳур фақиҳи, муфтий Шихобуддин Хивакийники эди. У Хоразмшохга катта сонли аскар борлигини, атрофдаги Ислом ўлкаларига мактуб йўллаб, янада қўпроқ аскар тўплаши мумкинлигини ва душманга қарши жиход сафарбарлигини эълон қилишини, султоннинг бу ҳолатида молиявий ва аскарий дастак бериш бутун мусулмонларга фарз бўлишини ифода қилди. Бироқ Хоразмшох Муҳаммадга бу фикр маъқул бўлмади. Биринчидан, атрофдаги мусулмон ўлкалар билан алоқаси жуда кескин бўлса, иккинчидан, у ўзининг

кипчоклардан бўлган катта лашкарбошиларига тамоман ишончсизлик билан қарарди. Султон Хоразмшоҳ Амударё соҳилидаги ўзига уюштирилган суикасдни хануз унутмаган эди. Бир окшом у ўзи тунаши керак бўлган чодирдан аскарларига махфий тарзда чиқиб, бошқа жойда кечани ўтказди ва тонг отганда инсонни хайрату ҳаёжонга солиб қўядиган воқеага шахсан ўзи гувоҳ бўлади. Султон тунаши керак бўлган чодир қилич билан илма-тешиқ қилиб юборилган эди. Шунинг учун ҳам у катта қўшинни бир жойга тўплашдан ва фурсатдан фойдаланган қўмондонлари уни тахтдан ағдариб ташлашларидан кўрқар эди.

Шихобуддин Хивакий унга шундай маслаҳат берди: «Сирдарёнинг нариги тарафига ўтамин, унинг катта дарё экани маълум. Уни келаётган душман билан Ислом ўлкалари орасида тўсик сифатида фойдаланамиз. Биз нариги соҳилда душманни қутиб турамин. Душман дарёнинг соҳилига келган вақтда анчагина ҳолдан тойган бўлади, биз эса бир муддат ҳордиқ чиқариб олган бўламиз». Бу билан у барча қўшинни, яъни 400 минг аскарни Сирдарё бўйига тўплаб, узок йўл сафарида толиқиб келаётган мўғулларни қарши олиш, душманга ҳали ўзини ўнглаб олмасидан туриб, бор қуч билан тўсатдан зарба бериш тўғрисида бирдан-бир тўғри фикрни таклиф қилганди.

Хивакийнинг ушбу фикрини қўллаб, ўшанигина амалга ошириш керак деганлардан бири Хоразмшоҳнинг энг ишонган, жасур ва доғурак ўғли Жалолиддин эди. Жувайнийнинг нақл қилишича, Жалолиддин отасига: «Сиз қўшинга буйруқ беринг-да, ўзингиз бир четда бизнинг галаба қозонишимизни қутинг», деган журъатли таклифни билдирган эди.

□ Иккинчи фикр, Хоразмшоҳнинг давлат одамларининг фикри бўлиб, у бутунлай бошқача эди, улар Хивакийнинг фикрини менсимадилар. Улар шундай дедилар: «Биз мўғулларни Сирдарёнинг бу томонига ўтишига тўсқинлик қилмайлик, майли ўтишсин, кейин мана бу тоғлар ва тор йўллардан юрсинлар. Улар бу йўлларни билмайдилар, биз эса жуда яхши биламиз. Улар тор жойларга қирганларида уларни битта қўймай қириб ташлаймиз». Бу фикр мантикли бўлиб қўриниши мумкин, лекин Чингизхоннинг айғокчилари йиллар давомида Хоразмшоҳ ерларини, тижорат қарвонлари юрадиган йўлларни жуда яхши ўрганган эдилар.

Улар шу ҳолатда экан, Чингизхоннинг элчилари келиб, Ўтрорда ўлдирилган тижоратчиларининг қасосини, тортиб олинган мол-мулкларининг товонини олиш учун Чингизхон уруш сафарига чиққанини айтиб, Хоразмшоҳга таҳдид қилишди. Шунда Хоразмшоҳ ўша элчини ўлдириб, қолганларининг соч-соқолини олдириб, қолган жойларига қайтариб жўнатади. Элчиларни ўлдиришнинг ҳукм ҳақида ҳали батафсил баён қиламиз, иншаоллоҳ...

□ Учинчи фикр, жанубга Ғазнага чекиниш таклифи бўлди. Агар у жойда ҳам ҳимояланиш қийин бўлиб қолса, Хиндистонга чекинилар эди. Бу энг шармандали кўрқокларнинг фикри эди.

Хоразмшоҳ иккинчи фикрни қўллади, лекин уни бошқачароқ тарзда амалга оширишни режа қилди. У аскарий қучини қалъа ва истехкомларга бўлиб юбориб, айрим шаҳарларни мўғулларга қарши қўйиш билан душманга зарба бермоқчи бўлди, яъни партизанча уруш йўлини танлади. Унинг бу йўли ишқилиб, қарши қурашди деган номни қозониш эди, ҳолос. Шу сабабдан у мамлакатининг муҳим шаҳарларига Хоразм аскарларини тақсимлашга қиришди. Хоразмшоҳ, мўғуллар биринчи Ўтрорга ҳужум қилади, деб тахмин қилароқ 20 минг аскарга соҳиб бўлган Ўтрор ҳокими Иналжикка 50 минг қўшимча аскар берди. Яна Сарой мулозимларининг бошлиғи Хожиб Қорача бошчилигида 10 минг аскар ҳам Ўтрорга ёрдамга отланди. Шундан маълум бўладики,

Ўтрорда 80 минг аскар тўпланди.

Бухорога, Ибнул Асирнинг ривоятига кўра, 20 минг, Насавий ва Жувайнийникига кўра эса 30 минг, Самаркандга, Ибнул Асирнинг айтишича, 50 минг, Жувайний ва Жузжонийнинг фикрича, 110 минг кўшимча химоя кучи жойлаштирди.

Бу орада йўлга чиккан мўгул кўшини Хоразимшоҳга карашли бугунги кундаги Козогистон минтақасини бирон-бир айтарлик қаршиликсиз босиб ўтди. Эслатиб ўтамиз, Козогистоннинг ер майдони тахминан уч миллион км²га тенгдир.

Чингизхон бахайбат лашкарини тўрт қисмга ажратиб, Мовароуннахр ерларига сафарбар қиларкан, асосий кўшинни ўзи билан олиб, Кизилкум орқали Бухорога лашкар тортди. Шу аснода Бухорога йўналган Чингизхоннинг асосий кучлари йўлда Зарнук ва Нур қалъаларини ишғол қилдилар. Улар буюк олим, муҳаддис «ал-Жомиъус-сахих» китобининг муаллифи имом Бухорий раҳимахуллохнинг юрти Бухоро шахрига 616 йилнинг 1 зулҳижжа/1220 йилнинг 6 феввалида етиб келди ва уни уч кун давомида қамал қилди. Хоразмшоҳ шахарнинг химояси учун 20 минг аскар тайин қилган эди. Уч кун давом этган қамал ва жангда Хоразмшоҳ жангчилари қучсизлик қила бошлади, атрофдан ёрдам сўраш имконсиз эди. Хоразмшоҳ ўша вақтда Бухородан анчагина узоқда эди. Сўнгра мўгуллар Бухоро халқидан таслим бўлишни талаб қилди ва таслим бўлишса, омонлик беришини ваъда қилди. Бухоро халқи нима қилишга хайрон бўлиб қолишди ва ораларида иккита фикр юзага келди, биринчи фикр эгалари айтишдики: «Мўгулларга қарши жанг қилиб, шахримизни мудофаа қиламиз». Иккинчи фикр эгалари эса: «Қатлдан сақланамиз, омонлик оламиз ва мўгулларга шахар дарвозасини очиб берамиз», дейишди. Бу бечоралар мўгулларнинг бирон мўмин хусусида аҳд ва бурчга риоя қилмасликларини қаердан билсинлар!

Хуллас, шахар аҳли икки қисмга бўлинди:

Биринчи қисм: Жанг қилишни ёқлаб чиккан ва шахар қалъасининг мудофаасига ўтган мужоҳидлар жамоаси бўлиб, уларга шахарнинг факих ва олимлари қўшилди.

Иккинчи қисм: Таслим бўлиш, шахар дарвозасини очиб беришни ёқлаганлар ва мўгуллар омонлигига сизинганлар жамоаси бўлиб, буларга шахар аҳолисининг аксарияти қўшилди.

Оқибатда 616 йил 4 зулҳижжа куни/1220 йилнинг феврал ойида шахар дарвозаси мўгуллар учун очиб берилди.

Чингизхон буюк шахарга кирди ва дастлаб унинг халқига ваъда қилганидек, омонлик берди, буни қатта қалъани қўргон тутган мужоҳидларни яқсон қилгунича уларни ишонтириш учун қилган эди. Чингизхон қалъани қуршаб олди ва уни осонлик билан ишғол қилиш мақсадида шахар халқига қалъа атрофидаги хандакни шох-шабба, тупрок ва бошқалар билан тўлдиришларига амр қилди, ҳатто бу қофирлар масжид минбарлари-ю, Қуръон тахтақчаларини ҳам чуқурларга улоқтиришди. Иннаа лиллахи ва иннаа илайҳи рожиъун. Шахар аҳли иккиланмай унга итоат қилди. Ҳозирги кунимизда ҳам қанча-қанча мусулмон аскарларни ўз душманлари билан биргаликда биродарлари мусулмонларга қарши жанг қилаётганини кўрамиз! Оллохнинг Ўзи тўғри йўлга бошласин! Мужоҳидлар беркинган қалъа дарвозалари ўн кун (12 кун) қамал қилингандан сўнг очилди. Чингизхон қалъага кириб, битта ҳам мужоҳидни қолдирмай барчасини қатл қилди. Шу ерда Чингизхон хиёнатни бошлади, шахар халқидан ҳазиналар, мол-дунё, олтин ва қумушларнинг жойларини ўрганди ва ҳаммасини ўзиники қилди, сўнгра аскарларини халқнинг устига солди. Мўгул аскарлари халққа ақл бовар қилмайдиган даражадаги ишларни қилди. Ибн Қасир раҳимахуллох «ал-Бидаяту ван-Нихоя» китобида мўгулларнинг Бухорода қилган ишларини тасвирлаб, шундай дейди: «Шахар аҳлидан

Оллохнинг Ўзигагина аён бўлган даражадаги халкни ўлдиришди. Гўдаклар ва аёлларни асир қилишди, аёлларни оила аъзолари кўз ўнгида зўрлашди, кизни отасининг, хотинни эрининг кўз ўнгида номусини топташди. Колганларини асир қилиб, ҳар турли азоблар билан қийноқларга солишди, шаҳар эркак, аёл ва гўдакларнинг йиги-сигисига тўлиб кетди. Сўнгра мўғуллар Бухоро кўчалари, масжид ва мадрасаларга ўт қўйишди, шаҳар батамом ёниб кул бўлди, томлари йикилиб хуввиллаб қолди». Иқтибос тугади. Лаа хавла валаа қуввата иллаа биллаҳ!

Эркаклар кўз ўнгида аёлларнинг номуси топталаркан, бу тажовузу зўравонликка қараб туролмаган Имомзода, унинг ўгли, қози Садруддин ва Бадриддин Қозихонлар мўғулларга ҳамла қилганларича шахид бўлдилар.

Тарихчи Рашидуддин Фазлуллох Бухорода 30 мингдан ортиқ киши қатл қилингани ҳақида хабар беради.

Имом Бухорий ва Муслим ўзларининг «Саҳих»ларида мўминлар онаси Зайнаб бинти Жаҳш разияллоху анҳодан ривоят қилдилар. Зайнаб бинти Жаҳш Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламдан: «Ё Расулуллох, ичимизда солих қишлар бўлгани ҳолда ҳам ҳалок бўламизми?!» — деб сўрадилар. «Ҳа, агар нопоклик (чиркинликлар) қўпайса!» — деб жавоб бердилар Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам.

Ҳадисда зикр қилинган «ҳабас», яъни нопоклик, чиркинлик бу шаҳарда жуда қўпайган эди. Муслмонлар дини, ватани ва номусини ҳимоя қилиш учун қўлларига қилич олмасликлари нопокликдир. Қофирларнинг аҳдларига ишониб қолишлари нопокликдир. Душманларига қарши Ислом байрогини қўтариб жанг қилмоқчи бўлганларни таслим қилиб беришлари нопокликдир. Тафриқаланиб, ўзаро жанг қилишлари нопокликдир. Оллохнинг қитоби ва Расулининг суннати билан ҳукм қилмасликлари нопокликдир, буларнинг барчаси ҳабис нарсалардир. Агар «ҳабас», яъни чиркинликлар қўпаядиган бўлса, ҳалокат ва қиргин юз бериши шарт бўлади. Расули ҳақим соллаллоху алайҳи ва саллам нақадар рост сўзладилар. Мана шундай, Бухоро шаҳри 616 йилнинг охири/1220 йилнинг бошларида ҳалокатга учради.

Бу, қиссининг дастлабки саҳифалари, зулм ва истибдод тўфонининг бошланишидир. Қиссининг давоми бундан-да даҳшатлироқ, бундан-да қаттиқроқ ва қўрқинчлироқ давом этади ва унда муслмонлар Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам пайгамбар этиб жўнатилгандан то бугунги қунимизгача бўлган тарихда қисми қўрилмаган зулм, қатғор ва даҳшатли йилларни бошидан кечиради.

Бу ҳодисалар Ислом уммати ўртасида юзага келган тарқоқлик, бўлиниш ва дунёга қарши қўйиш, мол-давлат қамқаришга берилиб қетиш сабабидан қўрқинчлиқ келган қаттиқ заифлик ҳолати натижаси эди. Бунинг оқибатида мўғуллар Ҳоразм давлатининг шарқий қисми бўлган Бухоро шаҳрини батамом йўқ қилди, эркаклар ўлдирилди, аёллар зўрланиб, таҳқирланди, болалар асир қилинди, шаҳар ва масжидлар ёндирилди. Буларнинг барчаси 1220 йилнинг бошларида содир бўлган эди. Бу ҳодисалар бундан кейин қўй берадиган даҳшатли ва аламли ҳодисаларнинг дебачасидир...

Мўғуллар буюқ Ҳоразм давлатини-ю, унинг аҳолисини йўқ қилади, улар бунга муслмонлар ўртасидаги бўлиниш, уларнинг қучсизланиши ва бир-бирларига қисбатан қалбларида қина-қудуратнинг қўлиб-тошгани сабаб эришадилар, бу эса, Оллох таолонинг қарор қўлуви қонунидир. Муслмонлар қалбларидаги қина-қудурат қўлиб-тошгани сабаб эришадилар, бу эса, Оллох таолонинг қарор қўлуви қонунидир. Муслмонлар қалбларидаги қина-қудурат қўлиб-тошгани сабаб эришадилар, бу эса, Оллох таолонинг қарор қўлуви қонунидир. Муслмонлар қалбларидаги қина-қудурат қўлиб-тошгани сабаб эришадилар, бу эса, Оллох таолонинг қарор қўлуви қонунидир.

Абу Абдуллох Шоший